

Natuur, mens en gezondheid in balans

W e kunnen niet meer om klimaatverandering heen. De opwarming van de aarde, stijging van de zeespiegel, extreme weersomstandigheden, de verdwijning van soorten werden al lang aangekondigd, maar worden nu steeds meer daadwerkelijk merkbaar om ons heen voor iedereen. We staan voor een enorme opgave: klimaatverandering verziekt de natuur en maakt ook de mens ziek; hoe keren we het tij en zorgen we voor een gezonde natuur en gezonde mensen?

Dit themanummer is tot stand gekomen in vervolg op het congres *Mens en natuur in harmonie: ecologie en gezondheid* van de Vereniging voor Filosofie en Geneeskunde (12 november 2022, Rotterdam; zie www.filosofieengeneeskunde.nl). Op het congres werd van verschillende kanten belicht hoe de gezondheidszorg met de klimaatcrisis te maken heeft. Zo ook in dit themanummer met bijdragen van een aantal sprekers van het congres en een aantal aanvullende auteurs.

Waar begint de verandering, hoe gaan we veranderen? Dat is een rode draad door de thematiek van *Natuur, mens en gezondheid in harmonie*. We stippen de artikelen hier kort aan in een volgorde die aansluit bij die rode draad, in vier stappen.

1. De veranderingen in het klimaat bedreigen de natuur om ons heen en betekenen uiteindelijk ook een crisis voor de gezondheid van ons mensen. Dat mensen ziek worden is een heel directe reden waarom de gezondheidszorg te maken heeft met de klimaatcrisis. In 'De activistische professional' bespreekt Mario Veen hoe het klimaat gezondheidsproblemen veroorzaakt, maar op een indirecte manier, wat het moeilijk maakt om oorzaak en gevolg duidelijk te zien en daarnaar te handelen. Dat is jammer volgens Veen. Zijn oproep is dat professionals in de gezondheidszorg een professionele

verantwoordelijkheid hebben om in hun werk en zelfs bijvoorbeeld via klimaatactivisme aandacht te vragen voor de klimaatcrisis.

Dat de schade van ons handelen voor het klimaat indirect is, ver weg, voor komende generaties, is het startpunt voor een uitgebreidere filosofische analyse door Naomi van Steenberg in het artikel 'Primum non nocere? Schade en verantwoordelijkheid'. In hoeverre kunnen en moeten wij verantwoordelijkheid dragen voor indirecte schade?

2. Om de gevolgen van de klimaatcrisis te beperken moeten we een duurzamere manier van leven ontwikkelen. Die opgave geldt voor alle domeinen van het leven. Ook de gezondheidszorg moet verduurzamen en de voetafdruk op het milieu en klimaat verminderen. Jan-Willem Berends geeft in 'Verduurzaming in het streekziekenhuis Koningin Beatrix' een goede inkijk in impact op het milieu van het ziekenhuisbedrijf (en de gezondheidszorg in het algemeen). Daarnaast neemt Berends ons mee in de inspanningen in zijn ziekenhuis om te verduurzamen. Berends laat ook goed zien welke ethische dilemma's en botsende waarden zich daarbij voordoen: fietsen naar het werk bevorderen tegenover veiligheid voor medewerkers die 's nachts naar huis moeten; weggooien van eten verminderen vereist acceptatie van veranderingen in aanbod van eten.

3. De veranderingen in klimaat en natuur die ons ziek maken overkomen ons niet zomaar, maar zijn het onbedoelde gevolg van de moderne manier van leven van ons mensen, met consumptie, techniek, wetenschap. Ook de moderne geneeskunde is daar onderdeel van. Dit vraagt op het niveau van ons denken om een herwaardering van wetenschap en techniek. Hoe brengen we de verstoord geraakte verhouding tussen natuur, mens en

techniek in balans? Deze omslag in het denken over natuur, mens en techniek komt aan bod in het interview met Wouter Kusters (door Steven Dorrestijn en Valesca Hulsmans): 'De schok van de klimaatcrisis kan leiden tot anders gaan leven'.

4. Specifiek voor de gezondheidszorg is het de uitdaging om de gezondheid van mensen meer te begrijpen in verbinding met de natuur: natuur, mens en gezondheid in balans. One Health is een concept waarmee gezondheid breed wordt begrepen, niet antropocentrisch, maar in relatie tot de omgang met natuur en dieren. Deze benadering staat centraal in het interview met Joost Herten (door Caroline Vos): 'De beste manier om de gezondheid van mensen te verzekeren is het borgen van de gezondheid van dieren en het milieu'.

Een belangrijke stap naar verandering is dat ecologische aspecten onderdeel worden van het onderwijs in de geneeskunde. Dat komt echter maar langzaam op gang. Bijzonder is dat het bevolgen studenten zijn die het voortouw nemen, met de beweging van Planetary Health. Rob Houtepen bespreekt een recent verschenen handreiking voor implementatie van Planetary Health in het onderwijs.

Het spiegelbeeld van ziek worden van een verziekte natuur is het bevorderen van gezondheid met gezonde natuur. Dit onderwerp krijgt steeds meer aandacht. Maar hoeveel mogen we verwachten van de helende werking van de natuur? Dat bespreekt Karin Dijkstra in het artikel 'De nuance van de "natuur = gezond" claim'.

Steven Dorrestijn, Saxion hogeschool, voorzitter Vereniging voor Filosofie en Geneeskunde (tot maart 2023)

Gert Olthuis, Radboudumc, hoofdredacteur Tijdschrift voor Gezondheidszorg en Ethiek